

• РЕЦЕНЗІЇ • ОГЛЯДИ •

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/uls.2024.87-88.4603>

ТЕРАПІЯ ВІД ЗНЕВІРИ

*(Рецензія на видання: Франкові «Чуда» святого Миколая / Упоряд.
Ярослави Мельник; передм.: Ярослави Мельник і Наталі Тихолоз.
Львів: Папуга, 2022. 80 с.)*

Ольга ПЕТРЕНКО-ЦЕУНОВА

У часи великих випробувань ми як індивіди і як нація по-особливому потребуємо розради. Такою розрадою може слугувати якісна пожива для розуму, наприклад, довершена за задумом та виконанням книжка «Франкові “Чуда” святого Миколая», що побачила світ у Львові наприкінці 2022 р.

Книжку, доповнену дбайливо підібраними ілюстраціями зі стародруків, упорядкувала Ярослава Мельник. Дві літературознавчі передмови – Ярослави Мельник та Наталі Тихолоз – знайомлять читача з контекстом написання чотирьох текстів Івана Франка, присвячених постаті святого Миколая, а саме: «Чудо з ковром», «Чудо з утопленим хлопцем», «Оповідання про половчина» та «Суд святого Миколая».

Я. Мельник у передмові висвітлює студії І. Франка в галузі української літератури Середньовіччя та розкриває його заходи з популяризації цього культурного масиву. Великий знавець і відданий поціновувач середньовічної та барокової спадщини, І. Франко зауважував у вступі до збірки «Давнє й нове» (1910), що мав «метою популяризацію багатого скарбу поезії та життєдайної мудрості, що міститься в нашій старій письменстві».

І. Франко та його покоління свідомо й послідовно вибудовували тяглість модерного українського наративу від часів Русі. Одним із заходів у цьому напрямку став збірник «Староруські оповідання» (1900), в якому вміщено прозовий текст про святого Миколая та полоненого половця. У передслові І. Франко акцентує на тягlostі «уявленої спільноти»: «Годиться нам знати й те, що ми не вчорашні, що наше слово було колись у честі і повазі і служило до виявлювання високих думок, мудрих законів і щирого, глибокого чуття».

Митець бездержавного на той час народу в час національного пробудження нерідко мусив обирати між громадсько-політичними та просвітницькими заходами «для загального добра» і втіленням власних творчих та дослідницьких ідей. До «ненароджених дітей», про яких Франко листувався з Лесею Українкою, належить

і нереалізований задум зробити ширшу розвідку про святого Миколая, подібно до студії про святого Климента, яку Франко-медієвіст устиг написати.

Від початку християнізації на Русі активно вшановували саме святого Климента, проте згодом його заступив культ святого Миколая, який став в Україні справді національним святим. Прикметно, що апокрифи про Миколая прийшли в середньовічне руське середовище раніше за переклад канонічного життя.

Назвавши свою передмову «Влада традиції над поетом», Я. Мельник водночас зауважує низку новацій, які здійснив І. Франко в інтерпретації давніх сюжетів. Зокрема, ідеться про їхнє перекодування сучасною його читачеві мовою – без топосів скромності, формульних звертань, моралізаційних роздумів і прихованих біблійних цитат. У двох поетичних «чудах» на самому початку наголошена пригодницька складова. Фіксуючи творчу ощадливість поета в художніх засобах під час найдраматичнішого епізоду «Чуда з утопленим хлопцем» – ляменту батька дитини, сама дослідниця висловлюється доволі метафорично: «Перш аніж перейти до споглядання згаданого епізоду на обидвох полотнах (на картині-оригіналі й на Франковій репродукції), варто, либонь, на підході до цього сюжету бодай побіжно згадати морську парість легендарію святого Миколая».

Я. Мельник дошукується причин певної сухості тону поетичних «чудес», простоти рим, порівнює з іншими текстами Франка – синхронними й ранішими, знаними й маловідомими. Цікава думка завершує цю передмову: модернізм, хоч як прагнув вхопити сучасний дух епохи, ніколи не поривав із традицією, черпав із неї сили й вибудовував нові спільності.

У своїй передмові Н. Тихолоз розкриває біографічні передумови Франкових зацікавлень постаттю святого Миколая. Цей інтерес сягає корінням раннього дитинства, позаяк у селі Нагуєвичі, де народився І. Франко, церква була висвячена на честь мирлікійського святого. До слова, добрий усміхнений лик, що прикрашає обкладинку книжки, походить із тієї-таки церкви в Нагуєвичах.

Дослідниця описує традиції відзначення дня святого Миколая на межі XIX і XX ст. у Галичині, зокрема звичай театралізованих інсценізацій для дітей. Головними дійовими особами таких спектаклів були Миколай, ангели, чортик, більш і менш чемні дітки. Ця традиція, успадкована з часів барокової шкільної драми, зумовила появу драматичного образка «Суд святого Миколая». Подібні сценки на тематику міраклів були не лише даниною ранньомодерній спадщині, а й конкретним життєвим фактом галицької дійсності.

Як зазначає Н. Тихолоз, «Суд святого Миколая» побудований за фольклорною моделлю нанизування епізодів-історій численних дітей, що стають на звіт перед святим. Виклад побудований не на розвитку дії, а на зміні емоційного стану героїв, тож не має пригодницької складової. Показовою є безконфліктність ситуації: замість боротьби добра зі злом глядач стежить за «безнастанною градацією добра». Проте саме ці аксіологічні пошуки найвищого прояву любові й добра створюють певний «саспенс» у тексті. Н. Тихолоз вбачає в ціннісній настанові тексту новозавітну

заповідь любові до ближнього, розкрити у фіналі. Дослідниця зіставляє «Суд святого Миколая» зі збіркою «Коли ще звірі говорили», де, навпаки, переважають мотиви боротьби за існування в жорстоких умовах повсякдення.

Перші два віршовані тексти – «Чудо з ковром» і «Чудо з утопленим хлопцем» – становлять диптих, що вписує руські землі в сакральну географію: дія першого відбувається в Царгороді, другого – в Києві. Цей мотив трансляції святості був по-своєму важливим як для середньовічних книжників, так і для українців ХІХ ст. Наступний прозовий текст – художній переказ руського оповідання про половчина – розширює хронотоп, окрім християнського світу, і на половецький степ, що виявляється досяжним і підвладним для могутнього святого. Зрештою у драматичному образку «Суд святого Миколая» дія відбувається у двох часопросторових вимірах – реальному, де діти роблять добрі вчинки, й алегоричному, де вони постають перед судом святого Миколая.

Промовистими є притаманні народному християнству елементи обоження святого та христологічні мотиви: він ходить по воді й не тоне, звершує суд і зважає людські діяння. Однак в «Оповіданні про половчина» навмисне акцентовано вустами звільненого з полону чужинця: «...Се не руський бог! Я ж вам говорив виразно, що се святий Миколай, намальований на образі».

Текст «Суд святого Миколая», попри позірну простоту та зорієнтованість на молодших школярів, також має потенціал до ширшої інтерпретації. Зокрема, І. Франко широко послуговується гастрономічною поетикою, обіграє євхаристійну семантику поділу хліба. Поет наслідує властиву низовому бароко школярську гумористику мандрованих дяків, застосовує елементи травестування шанованих християнських святих жінок, що, можливо, відсилає до віршованої травестії «Вірша на Великдень» («Кажуть, будто молодиці...»), яку свого часу опублікував М. Драгоманов у кількох версіях і, вочевидь, була відома І. Франку.

**«Кажуть, будто
молодиці...»:**

Сара кинула і ложку,
Піднімала гарно ножку,
А за нею і Рахіль,
Лія кинула й костиль,
Протирала хусткой очі,
І Ревекка вийшла з мочі –
Ударил гопака;
Тут Сусанна із садка
На Данила погляділа
І у танець полетіла;
А пригожая Есфір
Красну вийняла псалтир,
Пред Давидом розгорнула
Да й іграєть його натхнула
Аж до олтаревих рог:
Засміявся сам і бог!

«Суд святого Миколая»:

Ну, медяник ми принесли:
Препишно в нас його спекли.
Свята Софія розчинила,
Свята Надія замісила,
Свята Гафія в піч саджала,
Свята Палага украшала,
Свята Варвара Великая
Його мигдалем обтикала.
Свята Марія Єгипетська
Його виймала із припічка,
Сама ж пречиста божа мати
Благословила його взяти.

Сам задум визначити найчемнішого з-поміж дітей проблематизує тему знецінення й визнання. Хтось робить добро з покори, хтось – зі співчуття, хтось – із волі випадку, і все це буцімто недостатні прояви добродійства. Якщо розглядати цей сюжет крізь призму притчі про робітників у винограднику (Мт. 20:1–16) та її тлумачення митрополита Іларіона у «Слові про закон і благодать» – кожен чинить за своєю змогою, а отримує на рівних з іншими. Урешті фінал знімає суперечності – у дилемі між «законом» і «благодаттю» бере гору остання, і медяник, відданий за присудом святого Миколая найбільшій добродійці, поділено порівну між усіма.

Отож завдяки Франковому генію навіть простенька дитяча сценка спонукає до глибшого прочитання. Подібно й інші тексти містять у собі згорнуті інтенції, котрі, за р. Інгарденом, по-різному промовляють до читача залежно від його естетичного – та й життєвого – досвіду.

Давні сюжети, уписані в сьогодиншній контекст, не просто не полишають нікого байдужим – вони дають читачеві базову впевненість у тому, що в світі запанує лад, сотні разів підважений у цій жорстокій війні, але не знищений. У часи віроломства, порушення обітниць і нехтування мораллю ці історії парадоксальним чином повертають віру у справедливість, допомагають лишатися людяними до близьких, і навіть коли випадає воювати з нелюдьми, не обарвлюватися їхньою сутністю й вірити, що правда переможе, а «діла злих загинуть». Недарма Франкові тексти закінчуються закликом свідчити правдиву, добру звістку.

Ольга Петренко-Цеунова – старший викладач кафедри загального і слов'янського мовознавства, аспірант кафедри літературознавства ім. В. Моренця Національного університету «Києво-Могилянська академія» (вул. Григорія Сковороди, 2, м. Київ, 04070, Україна).

Olha Petrenko-Tseunova – Senior Lecturer, Department of General and Slavonic Linguistics, Postgraduate Student, V. Morenets' Department of Literary Studies, National University "Kyiv-Mohyla Academy" (2 Hryhoriya Skovorody Str., Kyiv, 04070, Ukraine).

E-mail: ol.petrenko@ukma.edu.ua

Дата подання: 15 липня 2023 р.